

Čechura, Martin

Vývoj města Kralovic podle archeologických výzkumů

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 169-184

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140709>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vývoj města Kralovic podle archeologických výzkumů

MARTIN ČECHURA

Abstrakt: Z původní tržní vesnice v majetku plaského kláštera se pravděpodobně po polovině 13. století stává městečko. Domovní zástavba byla vyměřená kolem hlavní cesty, rozšířená v dlouhé náměstí, a v rovnoběžných ulicích. Archeologické výzkumy doložily převážně dřevěné domy od 16. století, nahrazované kamennými. Podoba města byla ovlivněna četnými požáry v 17.–19. století.

Klíčová slova: Kralovice – poddanská města – archeologické výzkumy – urbanismus.

Development of the Town of Kralovice on the Basis of Archaeological Research

Abstract: The original market village of Kralovice, owned by the Plasy monastery, probably evolved into a town after the mid-13th century. Residential buildings were erected alongside the main track opening into an elongated square, and in streets parallel to it. Archaeological research has confirmed a majority of wooden houses, replaced by stone buildings from the 16th century onwards. The appearance of the town was also affected by numerous fires in the 17th–19th centuries.

Key words: Kralovice – serf towns – archaeological research – town planning.

Město Kralovice se nachází cca 40 km severně od Plzně a 20 km jižně od Rakovníka. Jednalo se o významnou lokalitu, ležící na zemské stezce, na křižovatce směrů Praha–Cheb a Žatec–Plzeň (Nováček 1998, 74). První zmínka o „tržní vsi“ pochází z roku 1183. Kníže Bedřich ves s právem trhu zmíněného roku daroval klášteru v Plasích, založenému Vladislavem I. v roce 1144. Část vsi však patřila kanovníkům pražského kostela. Vzniklý spor byl vyřešen ve prospěch kláštera, musel ale Kralovice vyplatit 40 hřivnami stříbra (CDB I, 312–313, č. 348; Čechura 1979, 247). Město se během svého vývoje těšilo řadě výsad. Roku 1286 dostal plaský klášter od Václava II. popravčí právo, jehož výkon přenechal kralovickému rychtáři (Kočka 1930, 42). V roce 1589 přenechal král Václav II. klášteru všechna práva, která měl k trhu v Kralovicích, a přenechal mu i právo výběru cla. Opat tato práva vzápětí postoupil městu (Kočka 1930, 42; Čechura 1979, 267–268). Od roku 1250 je v městečku doložena fara, v roce 1379 škola (Bukačová 1983, 10). V roce 1307 přenesl opat plaského kláštera soudní pravomoc na kralovického faráře, jemu měly připadnout i soudní poplatky. Plebán měl soudní pravomoc i v případech, že se v místě nacházel klášterní úředník nebo rychtář (Čechura 1979, 270). Přes značný význam lokality však Kralovice získala městská práva až velice pozdě, v roce 1547 (Bukačová 1982, 21–24).

V roce 1420 zastavil král Zikmund město s okolními vesnicemi Bedřichovi a Hanušovi z Kolovrat. To se mu stalo osudným v roce 1437, kdy bylo během tažení husitského vojska na Plzeňsko vypáleno. Rozkvět začíná pro Kralovice až v roce 1538, kdy polovinu města získal Florián Grysppek z Gryspachu (Bukačová 1983, 13). Druhou polovinu se mu podařilo získat v roce 1543 výměnou za zaplacení berně za nesolventní plaský klášter. V roce 1545 pak Grysppek polepšil městská práva a 1547 byly Kralovice vysazeny na město. Podle urbárních registrů, které Florián Grysppek pořídil v roce 1558, bylo ve městě 114 osedlých a 24 chalupníků. V roce 1540–1558 byla stará kralovická tvrz upravena na nový zámek, v letech 1575–1581 byl v renesančním stylu nákladně přestavěn farní kostel. Panování Grysppeků v Kralovicích ukončilo až nepovedené stavovské povstání a následná konfiskace statků v roce 1622. Kralovice i další majetek se opět vrátily do majetku plaského kláštera.

Topografický vývoj města nebyl zatím předmětem hlubšího studia. Na půdorysu města jsou zřetelně rozlišitelné dvě fáze vývoje městského půdorysu. Nejstarší sídelní jednotka byla nepochybně umístěna v blízkosti kostela sv. Petra a Pavla, v okolí hlavní cesty. Další sídliště se nacházelo cca 700 m na západ, v prostoru bývalé cihelny, poloha „K oboře“ (Ka-

Obr. 1. Kralovice. Orthofotomapa s vyznačením archeologických nálezů v okolí. 1 – U sídliště; 2 – K oboře; 3 – Mariánská Týnice; 4 – Červená hora; 5 – Šustrák; 6 – Nádražní ulice, micovní depot; 7 – Na palcátech, nálezy koster; 8 – Kasárna, nález ostruh. Kreslil M. Čechura.

Abb. 1. Kralovice. Orthofotokarte mit eingezeichneten archäologischen Funden in der Umgebung. 1 – U sídliště (Bei der Siedlung); 2 – K oboře (Zum Gehege); 3 – Mariánská Týnice (Maria Teinitz); 4 – Červená hora (Roter Berg); 5 – Šustrák; 6 – Nádražní ulice (Bahnhofsstraße), Münzdepot; 7 – Na palcátech (An den Streitkolben), Skelettfunde; 8 – Kaserno, Sporenfund. Zeichnung von M. Čechura.

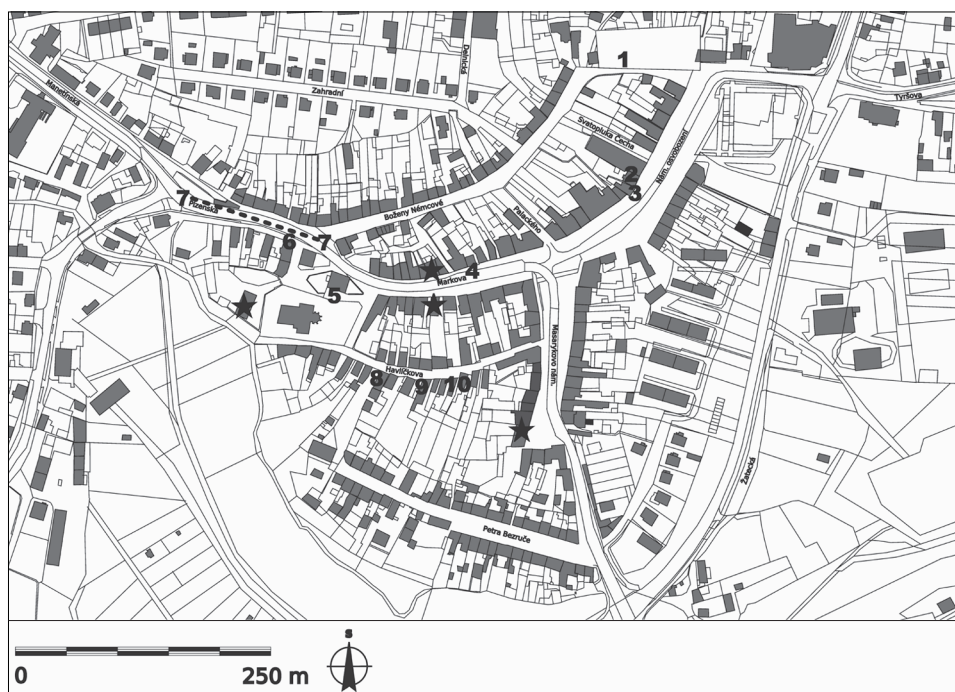
menická 1987, 91; srov. obr. 1:2). Nález keramických zlomků velkých zásobnicových hrnců a keramiky se zduřelým okrajem můžeme datovat do průběhu 12. století (Nováček 1998; k datování keramiky např. Boháčová 1997; Hrdlička 1997, 653; Bartošková 1999, 732–736; Tomková 2001, 87). Jiné raně středověké sídliště bylo zjištěno severně od města na poli „U sídliště“ (Nováček 1998, 74; srov. obr. 1:1). Představu rozptýleného osídlení podporuje zpráva z r. 1239 o přítomnosti Oldřicha Držislavice z Kralovic, který zde měl své sídlo. O rok později však již prokazatelně přebýval jinde; pravděpodobně prodal své zboží plaskému konventu. Další dvorec zde vlastnil klášter u sv. Jiří v Praze; v roce 1200 jej také prodal do Plas. Raně středověké osídlení tedy mohlo mít rozptýlený, ostrůvkový charakter s jednotlivými lehce opevněnými dvorci či menšími sídelními jednotkami rozmístěnými podél hlavní cesty (srov. např. Klápště 2005, 43–48).

Zřetelné stopy lokačního uspořádání jsou patrné východně od kostela. Kolem hlavní cesty vzniklo protáhlé náměstí, po obou stranách lemované převážně štitově orientovanými domy. Na západní straně se cesta vidlicovitě větví, a i zde pokračuje pravidelná zástavba. Nevíme, do jaké míry toto uspořádání kopíruje původní středověký stav, neboť město v minulosti velmi trpělo četnými požáry. Na základě analogií z jiných městeček podobného typu však předpokládáme, že alespoň v půdorysném základu zůstala středověká situace zachována. Další zástavba vznikala v druhé řadě, především severně a jihozápadně od náměstí.

Jak již bylo výše uvedeno, město mnohokrát vyhořelo. Nejstarší doložený požár souvisí

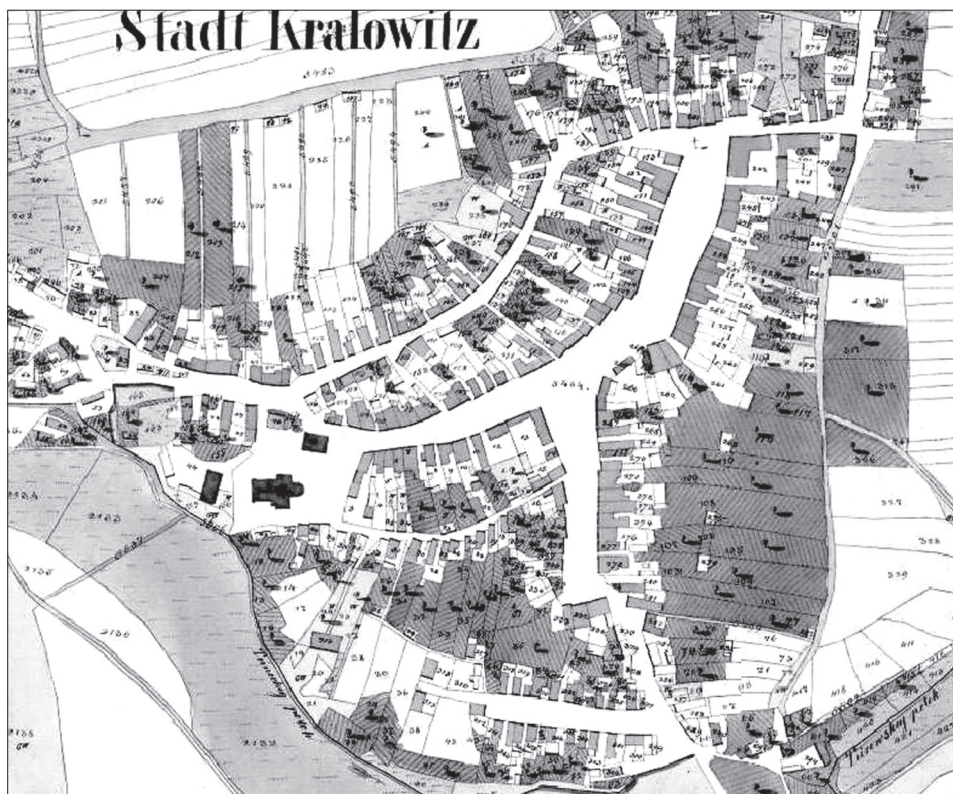
s tažením husitských vojsk v roce 1425, při kterém shořelo i nejstarší městské privilegium. V roce 1437 pak byla privilegia potvrzena císařem Zikmundem (Bukačová 1982, 12–13). Další zmínka o požáru je v obnovení privilegií z roku 1627 (Kočka 1930, 56; Bukačová 1982, 24–33) a menší požár vypukl roku 1639 (Kočka 1930, 56–57). Ještě v roce 1650 bylo spáleno 52 domů z celkových 105; popis z let 1653 až 1655 uvádí 57 pustých gruntů (Kočka 1922, 29). Série požárů pokračovala i v letech 1656, 1754, 1769, 1771. Největší požáry zachvátily město v roce 1782, při kterém padlo za obět 77 domů a 54 stodol, a především 1845, kdy vyhořelo 103 usedlostí (Zápal 1921, 5; Kabát 1886, 13, 40–44; Bukačová 1983, 28–30). Většina dochovaných městských domů tak zřejmě pochází až z 19. století. Je však pravděpodobné, že podrobnější průzkumy mohou u řady objektů odhalit pozdně středověké nebo barokní jádro. Nejstarší dosud zjištěný dům je č. p. 35 na náměstí, jehož jádro pochází ze 16. století. Z původní stavby se dochovalo obvodové zdivo a kamenný, půlkruhově zaklenutý portál. Dům měl pravděpodobně klasické trojdílné uspořádání světnice – černá kuchyně – komora, přičemž každá místnost byla samostatně přístupná ze zastřešeného průjezdu (Karel 1998, 81; srov. Hauserová 1995b, 225). Jako další můžeme zmínit nárožní hostinec č. p. 89, který byl na místě dvou pustých domů vystavěn po roce 1632 otcem pozdějšího plaského opata Ondřeje Trojera (Zikmund 1971, 13; Vašmucius 1972, 2). Řada dalších domů byla postavena po polovině 18. století: č. p. 6, č. p. 24 – dat. 1751, č. p. 25, č. p. 132 – dat. 1763, č. p. 159, radnice – dat. 1793 a další (Zetek 1932, 244–50). Na domě č. p. 43 byl při opravě odhalen kámen s datací „1769 OD OHNĚ“. Nápis byl bohužel vzápětí zničen (Anonym 1970b, 16).

Po roce 1970 byla demolována fronta asi 18 domů, které stály severně od náměstí, podél dnešní ulice Boženy Němcové (Anonym 1970, 2). Prostor, který měl být využit pro výstavbu bytových domů, byl zastavěn pouze částečně v místech zadních traktů a zahrad. Vzniklá

Obr. 2. Kralovice. Půdorys města s vyznačením archeologických nálezů. 1 – Ul. B. Němcové, ppč. 200/1; 2 – Nám. osvobození, č. p. 36; Nám. osvobození, č. p. 35; 4 – Markova, č. p. 23; 5 – Markova, č. p. 157; 6 – Plzeňská, č. p. 160; 7 – Plzeňská a Markova, kanalizace; 8 – Havlíčkova, č. p. 31; 9 – Havlíčkova, č. p. 146; 10 – Havlíčkova, č. p. 143. (*) – Nález mincí. Kreslil M. Čechura.

Abb. 2. Kralovice. Grundriß der Stadt mit eingezeichneten archäologischen Funden. 1 – B. Němcová-Straße, Nr. 200/1; 2 – Nám. Osvobození (Befreiungsplatz), Nr. 36; Nám. Osvobození (Befreiungsplatz), Nr. 35; 4 – Markova-Straße, Nr. 23; 5 – Markova-Straße, Nr. 157; 6 – Plzeňská-Straße, Nr. 160; 7 – Plzeňská- und Markova-Straße, Kanalisation; 8 – Havlíčkova-Straße, Nr. 31; 9 – Havlíčkova-Straße, Nr. 146; 10 – Havlíčkova-Straße, Nr. 143. (*) – Münzfunde. Zeichnung von M. Čechura.

Obr. 3. Kralovice. Císařský otisk stabilního katastru, 1839.

Abb. 3. Kralovice. Kaiserlicher Abdruck eines stabilen Katasters, 1839.

proluka, která bude v budoucnu jistě zastavěna, tak skrývá ojedinělou šanci k poznání okrajové městské zástavby.

Na severovýchodním okraji náměstí stávala budova tzv. Starého zámku. Jednalo se původně o středověkou tvrz, přestavěnou kolem roku 1555 Floriánem Gryspekem na renesanční zámek. Z dochovaných popisů i z vyobrazení víme, že se jednalo o několikapatrovou budovu s patrem vysazeným na krakorcích a s věží. Zámek vyhořel spolu s velkou částí města v roce 1845. Následujícího roku byla horní patra snesena a přízemí s dochovanými klenbami přeměněno na hostinec (Anonym 1969, 13). Poslední zbytky této cenné stavby byly bez dokumentace zdemolovány v zimě 1982 při stavbě obchodního domu (Musil–Plaček–Úlovec 2005, 160).

Archeologické výzkumy nebyly v Kralovicích až donedávna systematicky prováděny. Přesto první středověké nálezy byly registrovány poměrně brzy. Již při stavbě Lidového domu v poloze Na palcátech v roce 1922 byly objeveny blíže nedatované kostrové hroby (obr. 1:7). V lidové tradici byly spojovány s tažením Jana Žižky, který zde pochovával své padlé. Při stavbě kasáren bylo nalezeno několik ostruh (Vašmucius 1967, 8; srov. obr. 1:8).

Z města pochází několik nálezů mincí, bohužel bez bližších nálezových okolností. V č. p. 6 bylo při bourání zdi nalezeno větší množství mincí, z kterých byly zachráněny pouze 4 kusy, Ty byly určeny G. Skalským jako pražské groše, ražené pražskou obcí. O několik týdnů později byl nalezen depot mincí, uložených v keramické nádobě, při rekonstrukci domu č. p. 135. Všechny mince však byly vzápětí rozchváčeny. Asi 120 ks pražských grošů v koženém váčku bylo uloženo pod podlahou domu č. p. 6. Keramický hrnek, zalitý olovem a uložený pod podlahou domu č. p. 20, obsahoval asi 2 kopy pražských grošů a menší množství drobných mincí Václava II, Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV. Neurčené množství mincí bylo

objeveno při stavbě domu č. p. 11. Pravděpodobně ojedinělý nález mince pochází z podlahy v areálu fary (Vašmucius 1967, 8–9). V zahradě blíže neupřesněného domu bylo při sázení ovocného stromu nalezeno větší množství mincí uložených v koženém váčku. Z nich bylo prozkoumáno 42 kusů, datovaných do období Václava IV. (Nohejlová 1939, 56; Nohejlová-Prátová 1956, 157). Poslední depot byl nalezen v roce 1954 v Nádražní ulici, při kopání základů pro rodinný domek (obr. 1:6). V koženém váčku bylo uloženo 751 drobných mincí. Poklad byl uložen někdy po roce 1620 (Nohejlová-Prátová 1957, 218–221; Nohejlová-Prátová 1957a, 61–62). Soubor je uložen v muzeu v Mariánské Týnici pod i. č. 16 684.

Přehled archeologických výzkumů v Kralovicích

Náměstí osvobození, č. p. 36; obr. 2:2

Stavba domu

Zpráva učitele Blažeje Buška, 1933

Amatérská, avšak mimořádně podrobná zpráva dokumentuje nálezy z přestavby, resp. demolice původního domu č. p. 36 na severovýchodní straně náměstí. Při demolici domu byly nalezeny staré kamenné základy, související snad se starším objektem. Podle pozorování dělníků byly několikrát zvyšovány, snad v souvislosti s přestavbami a souvisejícím zvyšováním terénu. V čelním štítu zůstal zachován ohořelý trám, zřejmě jako pozůstatek jedné ze starších staveb, zaniklé při některém z požárů. I samotné zdívo neslo výrazné stopy požáru. Při vyklízení terénu a kopání sklepa byla nalezena 5 cm silná vyrovnávka z hlíny a kamene. Pod ní byla dochována mocná vrstva propálené hlíny, spálených kamenů, mazanice s otisky slámy a keramických zlomků. Spáleništní vrstva pokračovala i pod sousední dům č. p. 35. Na jejím povrchu se kromě zlomků nádob našly i 3 mince, snad groše z doby Václava II. Pod vrstvou mazanice, v hloubce 150 cm pod podlahou, se objevila do 50 cm hluboká jáma, překrytá plochým kamenem. V jámě, vyplněné „dřevěným popelem“, byly uloženy 4 celé nádoby – 3 stojící a jedna na boku položená. Současně s nimi byl nalezen „buvolí růžek“, vzápětí vyhozený. Později, při bourání zdi mezi č. p. 35 a 36, byla nalezena dvě „zazděná, cihlami klenutá dvířka“, z nichž jedna byla vysoká 180 a široká 160 cm, druhá o něco menší. Autor, pod vlivem zjednodušených představ, předpokládá v souvislosti se spálenou vrstvou přítomnost hrnčířské dílny v domě; uvažuje však i o možnosti spálené omazávky dřevěných stěn, přestože sám preferuje výklad první. Ke zprávě je připojen sice jednoduchý, avšak vysoce názorný plánek s půdorysem a profilem nalezených situací (Bušek 1933).

Havlíčková ul., č. p. 31; obr. 2:8

Demolice domu

Muzeum okresu Plzeň-sever, J. Vorel, 1967

Sběrem Josefa Vorla při demolici rohového domu byla získána rozsáhlá kolekce zlomků keramiky a kachlů, datovaných do období 15.–18. století. V souboru se nachází i zlomky keramického kouřovodu. Zastoupena je i keramika, kterou dnes můžeme datovat do 12. století (Nováček 1998, 74).

Havlíčková ul., č. p. 146; obr. 2:9

Blíže neurčený výkop

A. Vašmucius, 1975

Z výkopu, vzdáleného 3,5 m od domu byly nalezeny zbytky kamenných základů a v hloubce 120 cm stopy spáleniště. Na ní nasedalo 20 cm hlíny a vrstva popela. Z vrstev bylo získáno několik keramických zlomků datovaných do 1. pol. 14. stol. a dále několik střepů z raného novověku (Nováček 1998, 74).

Markova ul., č. p. 23; obr. 2:4

Výkop pro kanalizaci

Státní památkový ústav Plzeň, E. Kamenická, 1985

Před domem č. p. 23 byla v hloubce 70 cm od dnešního povrchu zachycena vrstva mazanice, nasedající na vrstvu uhlíků. V hloubce 90 cm ležela na podloží 10–15 cm mocná kulturní vrstva s obsahem keramiky 15. století a zlomků zvířecích kostí (Kamenická 1987, 90).

Náměstí osvobození, č. p. 35; obr. 2:3

Rekonstrukce domu

Bez nálezových okolností, po r. 1990

Ve fondu muzea v Mariánské Týnici je uložen materiál, získaný při rekonstrukci průjezdu domu č. p. 35. Při snižování terénu byly sesbírány zlomky kuchyňské keramiky a kachlů z 15.–18. století.

Markova ul., č. p. 157; obr. 2:5

Výkop pro telefonní kabel

Muzeum a galerie severního Plzeňska, J. Fák, 1998

28. července ohlásili dělníci provádějící stavební práce nález lidských kostí. Při následném ohledání situace se ve vzdálenosti 150 cm od jihovýchodního nároží, v hloubce 80–100 cm od povrchu nacházel zahroubený objekt, dlouhý cca 200 cm. Okraje objektu ohraničovaly kameny o velikosti max. 25 cm. V jeho výplni se nacházelo velké množství zlomků keramiky a mazanice. Z výplně bylo vyjmuto 354 zlomků keramiky, 27 zlomků kachlů, 63 zlomků prejzů, 22 zlomků kostí a 4 kusy železa. Nálezy pocházejí z 15. až počátku 16. století, ojedinelé z 18. stol. Nejvíce nálezů se koncentrovalo v západní části objektu. 850–1000 cm od JV nároží domu byla v hloubce 50–90 cm zachycena spáleništní vrstva s kusy mazanice a několika zlomky keramiky a železa. Nalezené kosterní pozůstatky souvisí se středověkým hřbitovem okolo kostela sv. Petra a Pavla, nejspíše s jeho likvidací (Fák 1998). Nový hřbitov byl vysvěcen 1. listopadu 1838 (Kabát 1886, 31).

Plzeňská ul., č. p. 160; obr. 2:6

Výkop pro kanalizaci

Západočeské muzeum v Plzni, M. Čechura, 2004

Dokumentace náhodně objeveného výkopu pro přípojku kanalizace, který procházel přes dvůr č. p. 160. Na profilech o hloubce 50–80 cm byly dokumentovány především navážkové vrstvy s obsahem zlomků keramiky z období 16–18. stol., často s vnitřní glazurou. Méně často se zde vyskytovaly drobné zlomky novověkých kachlů, vzácně zlomky keramiky 19. století. Těsně nad dnem výkopu byl zachycen povrch vrstvy, tvořené silně propálenou mazanicí. Nalezená situace svědčí o existenci dřevěného objektu, zaniklého požárem, a následně úpravě terénu spojené s přemístěním destrukce. S úpravami terénu můžeme spojit i vrstvy s novověkou keramikou (Čechura 2004).

Ul. Boženy Němcové, ppč. 200/1; obr. 2:1

Výkop pro přípojku elektřiny

Západočeské muzeum v Plzni, M. Čechura, 2004

Dokumentace krátkého neohlášeného výkopu pro přípojku nízkého napětí, rozšířeného na drobnou sondu o délce 200 a šířce 100 cm. 50–70 cm šířky však bylo porušeno výkopem pro přívod elektřiny; pro dokumentaci tak zbyl pouze úzký, 30–50 cm široký proužek. Na navětralé šterkové podloží nasedala 20 cm mocná vrstva, složená z jílu, drobných zrněk mazanice a zlomků cihel. Na jejím povrchu se nacházely zlomky pozdně středověké keramiky. Nad ní se nacházela šedočerná vrstva s množstvím uhlíků a spáleného dřeva. Vrchní část sondy byla vyplněna převážně světlými, hlinitými vrstvami, obsahujícími velké množství zlomků pozdně středověké a novověké keramiky, zlomky zvířecích kostí a skleněných okenních terčů. Ve vrstvách byly volně rozptýlené velké kusy lomového kamene.

Celá plocha na severním okraji historického jádra byla zastavěna ještě ve 2. polovině

20. století. Asi 18 domů bylo zdemolováno kvůli plánované výstavbě bytových domů. Z celého projektu však sešlo. Dnes je celá plocha prázdná a uvažuje se o budoucí zástavbě.

Plzeňská ulice, Markova ulice; obr. 2:7

Rekonstrukce kanalizace

Západočeské muzeum v Plzni, M. Čechura, 2004–2005

Během stavebních prací došlo k výměně kanalizačního potrubí v Plzeňské a západním okraji Markovy ulice. Výzkum probíhal formou dokumentace stěn výkopů. Především ve východní polovině výkopu byly zachyceny druhotně přemístěné spáleništní vrstvy, s obsahem pozdně středověké a novověké keramiky a kusy cihel. Situace svědčí o planýrkách a úpravách po některém požáru nebo požárech. Před domem č. p. 910 byla nerušená kanalizační stoka, vyzděná z lomového kamene překryta plochými kamennými deskami. Přítomnost vodoteče dokládají mocné bahnitě vrstvy při dně výkopu; kanál snad sloužil k její regulaci při rozšiřování zástavby.

Havlíčková ul., č. p. 143; obr. 2:10

Stavba rodinného domu

Západočeské muzeum v Plzni, M. Čechura, 2005

Archeologický výzkum byl vyvolán demolicí původního objektu a stavbou nového domu, na původním půdoryse. Výzkum byl zahájen dokumentací již vybagrovaných rýh pro základy domu, a doplněn dvěma sondami. Sonda 1/05 o rozměrech 300×100 cm byla umístěna v severovýchodním rohu parcely, mezi východní základovou rýhou a stěnou sousedního objektu č. p. 233. Po začištění povrchu se objevil otisk základu stěny, probíhající ve směru sever–jih. Zeď byla původně dřevěná, na kamenné podezdívce. V jižní třetině sondy se nacházelo nároží jímky, vyzděné z velkých, hrubě opracovaných kusů lomového kamene, spojovaného vápenopískitou maltou. Ve výplni se nacházela keramika 15.–18. století. Ve zbývající části sondy se v horní části nacházelo souvrství tenkých vrstviček s obsahem velkého množství středověkých i novověkých keramických zlomků. Ve spodní části byla mohutná vrstva mazanicové destrukce. Mezi jednotlivými bloky se nacházely rozdrčené nádoby. Na dně byla nalezena celá zřícená stěna, z níž se dochovala silná omazávka s negativy spálených dřevěných prvků. Stěna byla roubená, z kuláčů a hrubě tesaných trámů. Síla celé stěny byla min. 50–60 cm. Ve spálených vrstvách se nacházelo množství rozdrčených nádob a zlomků keramiky, datovaných do 14. století (obr. 7, 8). Navětralé šterkové podloží se nacházelo 180 cm pod úroveň terénu.

Sonda 2/05 o rozměrech 200×200 cm byla umístěna v severní části pozemku, mezi východní a západní základovou rýhou. Západní polovina byla narušena mladším výkopem. Ve východní polovině byla pod souvrstvím s obsahem drobných zlomků keramiky a mazanice nalezena kamenná destrukce se stopami opálení, vyplněná hlínou, keramickými zlomky, fragmenty kachlů a spálenými zvířecími kostmi. V přepálené hlíně se dochovaly otisky dřevěných konstrukčních prvků. Podloží bylo dosaženo v hloubce 50 cm.

Dokumentace profilů základových výkopů upřesnila představu stavebního vývoje na parcele. Ve východním výkopu byla dochována kamenná základová podezdívka pod dřevěnou stěnu, z níž se po požáru dochovaly pouze vrstvy mazanice. V jihovýchodním rohu se dochoval kamenný sklep, zaklenutý cihlovou valenou klenbou, vystavěný současně s posledním, právě zbořeným domem. Západní výkop byl vyplněn druhotně přemístěnými vrstvami, v jižní části s drobnými zrny mazanice.

Dřevěný roubený dům na kamenné podezdívce byl orientovaný štítovou stranou k Havlíčkově ulici. V severní, resp. severovýchodní části se nacházel zřejmě zahloubený sklep. Dům zanikl požárem v průběhu 15. století. K dataci přispívá zejména kuchyňská keramika, rozdrčená při zřícení omazané stěny srubu do prostoru sklepa. Mladší objekt byl postaven na podobném půdorysu. Předpokládáme, že jeho hmota se v jádře mohla dochovat až do demolice v roce 2005, při které byly vybrány i původní základy. Archeolog byl bohužel při-

zván až v okamžiku vyhloubení nových základových pasů a vlastní demolice tak proběhla nejen bez podrobného stavebně-historického průzkumu, ale i bez elementární fotografické dokumentace. Z celé stavby se dochoval pouze zahloubený sklep v zadní části objektu. Jeho podoba nevylučuje vznik v 19. století, snad po požáru v roce 1845.

Během výzkumu nebyly nalezeny artefakty starší než 14. století. Pracovně proto předpokládáme, že osídlení zde vzniklo až s plánovitým vysazením města (Čechura 2005).

Vývoj městského půdorysu

Na závěr se pokusme shrnout dosavadní poznatky a pokusme se o nástin vývoje města. Ve struktuře klášterního majetku se staly Kralovice jedním z přirozených center, kolem kterého byl cíleně koncentrován pozemkový majetek. Plaský klášter však svou hospodářskou politiku spojil spíše s hospodářskými dvory, a na rozdíl od ostatních klášterů v regionu věnoval rozvoji městeček pouze malou pozornost. O tom svědčí i složitá situace Žihle, která svým postavením kolísala mezi městečkem a vsí. Významným prvkem byla i blízkost Kožlan, vysazených zákupním právem v roce 1313 a povýšených na město Karlem IV. již v roce 1351. Mílové právo města zasahovalo i Kralovice a konkurence dvou blízkých lokalit podobného významu se negativně podepsala na rozvoji Kralovic.

Městečko se nepochybně rozvíjelo podobně jako jiné lokality tohoto druhu. U lokalit, které vznikají od 12. století, je určující právě průběh komunikace, podle které dochází k rozvoji domovní zástavby. Hlavní cesta také tvoří základ pro vznik náměstí (Richter 1982, 262). Naproti tomu nově zakládaná městečka se spíše vyznačují pravidelným náměstím a s navazující uliční sítí.

Rozvoj Kralovic můžeme velmi dobře srovnat s vývojem podobných lokalit v držení dalších západočeských klášterů. V majetku johanitů se nacházel Manětín, vzdálený jen několik kilometrů západně. Vznikl spojením několika samostatných „sídelních částí“ na nejvýhodnějším místě po obou stranách hlavní komunikace. Městská práva mu byla udělena Václavem II. již roku 1235 (Kočka 1932, 7). Podobný byl i vývoj domovní zástavby. Archeologický výzkum prokázal zánik původních dřevěných domů požárem ve 14. nebo 15. století. Následné stavby si přes několik požárů (největší v roce 1712) udržely prostorovou kontinuitu až do současnosti (Čechura 2004b).

Kladrubským benediktinům patřilo městečko Kladruby, vzdálené cca 1 km od vlastního kláštera. Původní tržní ves se nacházela u trasy významné Norimberské stezky, která se právě zde dělila na dvě větve. Severní pokračovala směrem na Tachov, jižní se odkláněla

Obr. 4. Kralovice. Veduta F. B. Wernera, kolem 1730.

Abb. 4. Kralovice. Stadtansicht von F. B. Werner, um 1730.

Obr. 5. Kralovice. Veduta na mapě plaského panství, A. Wiehl, 1823.

Abb. 5. Kralovice. Stadtansicht auf einer Karte der Herrschaft Plaß, A. Wiehl, 1823.

Obr. 6. Kralovice. Veduta na mapě plaského panství, A. Wiehl, 1844.

Abb. 6. Kralovice. Stadtansicht auf einer Karte der Herrschaft Plaß, A. Wiehl, 1844.

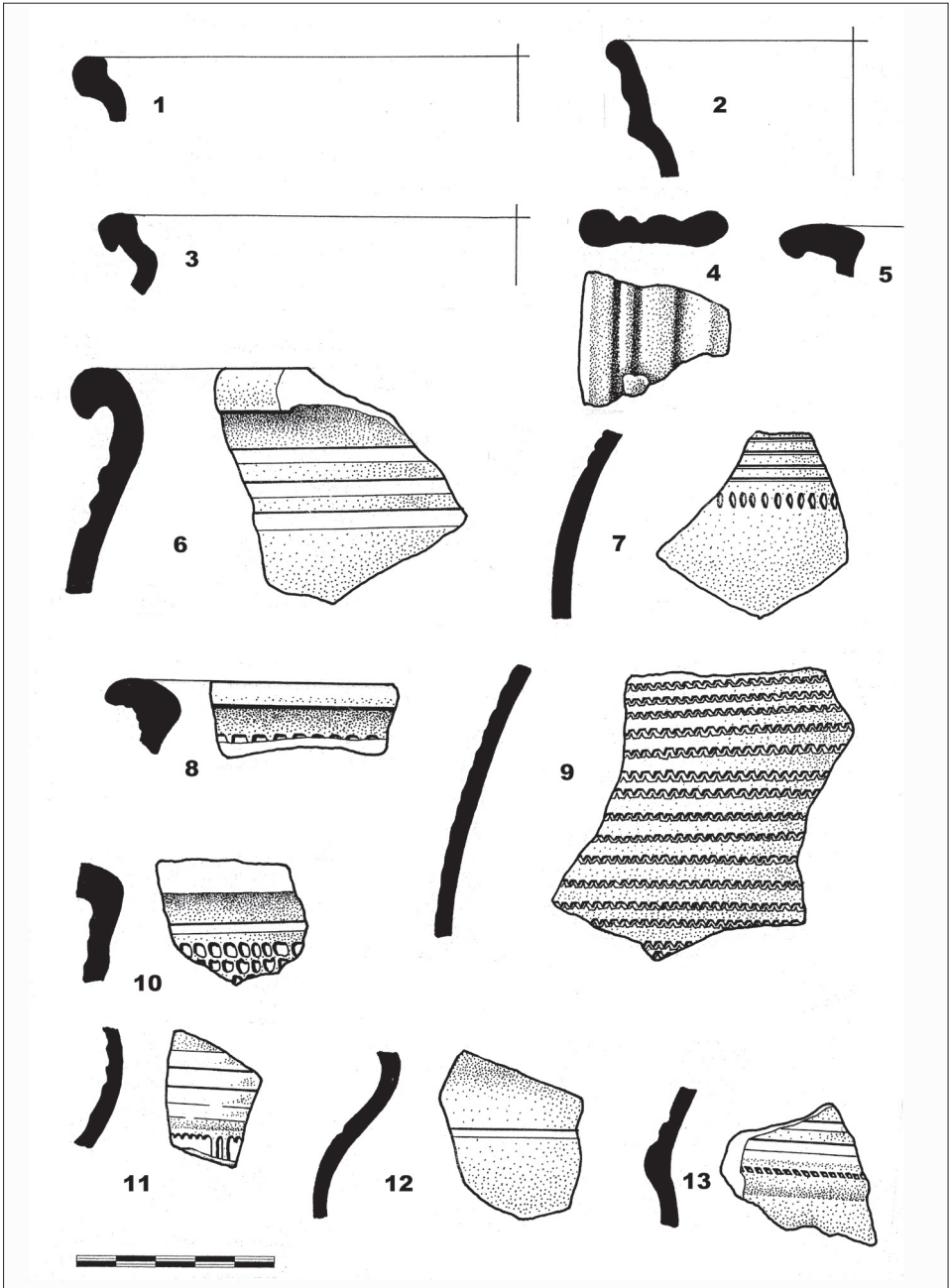
k Přimdě. Nejstarší osídlení se předpokládá v okolí kostela sv. Petra. Vlastní městečko bylo vysazeno v jeho blízkosti v první polovině 13. století. Jeho význam poklesl až po přeložení cesty přes nedaleké Stříbro (Hauserová 1995, 140; Široký–Nováček 1998, 67; Klápště 2005, 357–358).

Dosud blíže nepoznáán je vývoj městečka Staňkova, ležícího na hlavní obchodní cestě z Plzně do Domažlic a Řezna. Původně dvě samostatná jádra v majetku chotěšovského kláštera byla spojena a podél hlavní cesty bylo před rokem 1367 vysazeno malé městečko. Na rozdíl od ostatních lokalit se zde centrem stalo téměř čtvercové náměstí, jehož středem prochází řezenská cesta. Jednotlivé usedlosti byly vystavěny kolmo k jeho západní i východní straně a pokračovaly i po obou stranách komunikace. Původní ves s farním kostelem byla umístěna na druhém břehu řeky (Hauserová 1995, 164–165). Ze dvou původně samostatných jader vznikl i sousední Stod (Richter 1982, 248).

Jednoduché ulicové půdorysy malých městeček převážně agrárního charakteru se neomezovaly pouze na církevní majetek. Stejný vývoj mělo i městečko Zbiroh, v majetku jihočeských Rožmberků. Zástavba je pravidelně rozmístěna po obou stranách rozšiřující se cesty, na jihozápadním okraji městské jádro ukončoval farní kostel sv. Mikuláše (Hauserová 1995, 169).

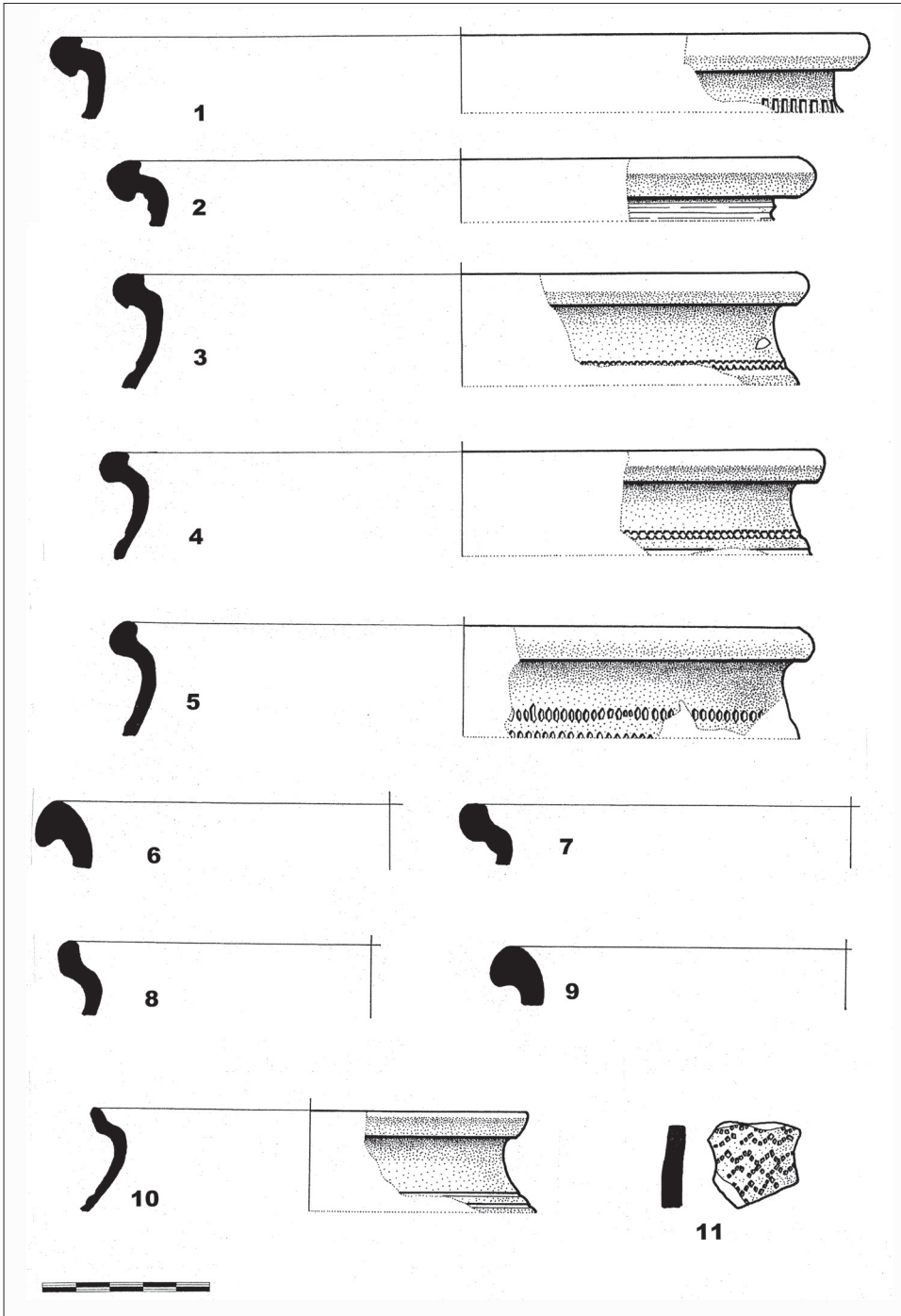
Podobně vzniklo také městečko Mýto, ležící na hlavní cestě z Plzně do Prahy. Původní osada se nacházela 1 km severovýchodně od dnešní obce, v sousedství kostela sv. Štěpána. Mladší městská lokace vznikla přímo podél hlavní cesty. Parcely jsou umístěny podél dlouhého, úzkého náměstí, které vzniklo rozšířením cesty směrem k jihu. Součástí původního urbanistického záměru je i domovní blok podél vedlejší ulice, umístěné jižně od náměstí. Propojení jižní ulice s náměstím dvěma kolnými uličkami svědčí o původním redukovaném systému s paralelními ulicemi (Hauserová 1995, 154–155).

Na rozdíl od jiných měst máme v případě Kralovic situaci komplikovanou absencí městských hradeb, které by svým umístěním fixovaly středověké hranice. Privilegium, vydané králem Ferdinandem I. na žádost Floriána Gryspeka v roce 1547, sice měšťanům dává právo stavby hradeb, ale ve skutečnosti k jejich vybudování nikdy nedošlo (Bukačová 1982, 22; srov. i dopis Jindřicha z Kolovrat Aleši Holickému z 24. ledna 1450; Palacký 1846, 390). Kromě ekonomické situace k tomu mohla přispět i v té době již stabilní struktura městské zástavby. Nejstarší jádro předpokládáme logicky v blízkosti farního kostela; nálezy keramiky dokládají osídlení ve 12. století východně od něj, v západní části dnešní Havlíčkovy ulice. Hlavní městská zástavba se vyvíjela podél obou větví hlavní cesty. V severní části předpokládáme plánovité vysazení, při kterém rozšířená cesta posloužila jako náměstí. Poněkud neobvyklá situace s vidlicovým dělením cest umožnila vznik druhého náměstí při jedné z bočních větví. Součástí původního urbanistického záměru jsou pravděpodobně i obě boční ulice, paralelní s hlavním náměstím – dnešní Havlíčkova a Boženy Němcové. Druhá z ulic byla dvěma úzkými uličkami propojena s náměstím. Havlíčkova ulice, která se nacházela uvnitř vidlicovitého rozvětvení cest, byla výrazně kratší; na západní straně ústila do „malého“ náměstí. Původní urbanistický záměr tak můžeme rekonstruovat následovně: Hlavní zástavba byla umístěna podél dlouhého náměstí, paralelně s ním byly umístěny dvě boční uličky. Delší z nich byla propojena s náměstím, u kratší nebylo zvláštního průchodu potřeba. Náměstí na jihozápadní straně navazovalo na starší kostel sv. Petra a Pavla, na severovýchodě bylo uzavřeno dominantní stavbou tvrze, později renesančního zámku. Archeologický výzkum domu č. p. 143 naznačuje, že ve 14. století již byla urbanistická struktura stabilní. Naznačuje to i zpráva z roku 1289, která hovoří o Kralovicích jako o městečku (Charvátová 1995, 15, pozn. 120). stabilizace půdorysu kolem poloviny 13. století by byla v souladu i s vývojem ostatních poddanských městeček v regionu. Nejasné zatím zůstává datování bloku zbořených domů na severním okraji města. Poněkud neorganicky se k půdorysu města připojuje krátká ulička v jižní části města, s malými domky s nevelkým hospodářským zázeminím. Drobná zástavba s pomístním názvem „Pastušky“ zřejmě vznikla až v novověku jako prostor pro drobné chalupníky.

Obr. 7. Kralovice, Červená hora. Výběr keramických nálezů. Kreslila M. Šmejďová.

Abb. 7. Kralovice, Červená hora (Roter Berg). Auswahl von Keramikfunden. Zeichnung von M. Šmejďová.

Obr. 8. Kralovice, dům č. p. 143. Výběr keramických nálezů. Kreslila M. Šmejdová.

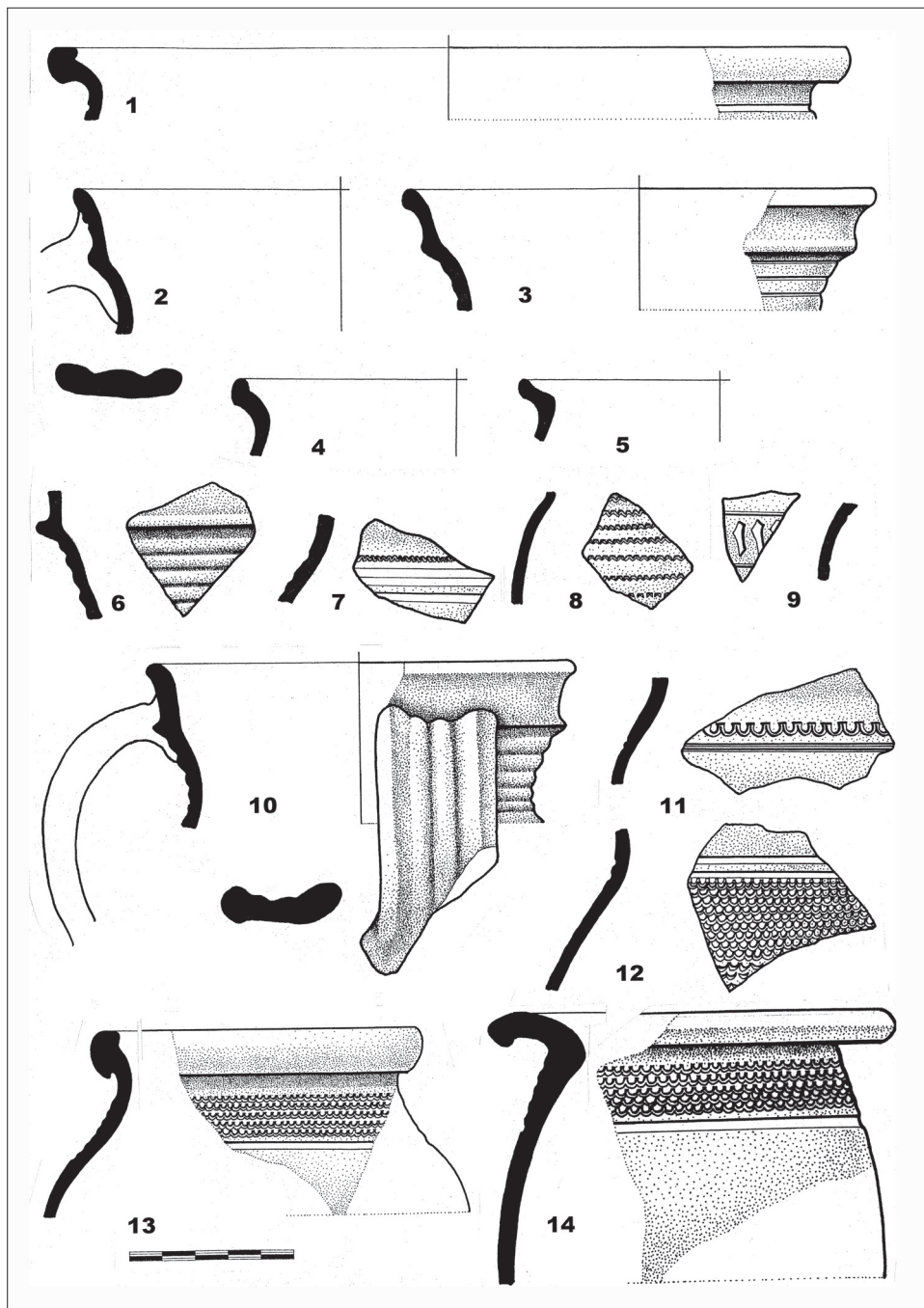
Abb. 8. Kralovice, Haus Nr. 143. Auswahl von Keramikfunden. Zeichnung von M. Šmejdová.

Výsledky dosavadních archeologických výzkumů naznačují, že původní středověká zástavba byla převážně dřevěná. Až poměrně pozdě, v 16. nebo 17. století, byla nahrazena zděnou zástavbou. Podnět k tomu dal hospodářský rozvoj města v době panství rodu Gryspeků. Velkolepá renesanční přestavba kostela i nová stavba kralovického zámku byla jistě provázena i obnovou městských domů. Městské domy byly zřejmě jednoduché, průjezdové nebo síňové dispozice s aditivním řazením místností a hospodářským zázemím v zadní části parcely. Podrobnější informace o podobě města mohou přinést až další archeologické a stavebně-historické výzkumy – bude-li k nim v současné památkové praxi ještě příležitost.

K poznání vývoje města výrazně nepřispívají ani ikonografické prameny. Známe pouze dvě vyobrazení města před rokem 1845. Nejstarší pohled je dochován na vedutě F. B. Wenera (obr. 4). Málo spolehlivá veduta zobrazuje město v pohledu od jihu. Věrně je podán pouze farní kostel sv. Petra a Pavla v jeho renesanční podobě. Městské domy jsou znázorněny značně schematicky a parcelace zjevně neodpovídá skutečnosti. Vysoká budova s věžičkou snad může zobrazovat městskou radnici. Na kresbě zcela chybí výrazná dominanta renesančního zámku. Většina domů je štítově orientována k ose komunikace. Domy na náměstí jsou vyvedeny jako kamenné, okolní zástavba je dřevěná. Reálné je zřejmě vyobrazení potoka na jižním okraji města, který na západě ústí do velkého rybníka, rybník však na vedutě chybí. Široká ulice v západní části kresby neodpovídá skutečnosti. Možná chtěl autor zachytit netradiční rozvětvenou podobu náměstí, avšak vyobrazené dřevěné domy by naznačovaly spíše okrajovou zástavbu. Kromě kostela je veduta silně schematizovaná a k poznání podoby města ji nelze využít.

Druhé vyobrazení se v několika variantách dochovalo na kolorovaných mapách plaského panství, které vypracovali Andreas a Johannes Wiehlovi (Rom 1998, 5). Všechny varianty jsou velmi podobné, liší se pouze v drobných detailech, způsobených zřejmě schematizací kresby. Pohled na město je opět od jihu (obr. 5). Velmi věrně je zobrazen kostel sv. Petra a Pavla a sousední budova fary, i když v pootočené poloze. Na západním okraji je skupina různě orientovaných zděných budov s polovalbovou střechou. Na východ od kostela je vyobrazeno vlastní historické město. Na první pohled je patrné několik dominant. Nejvýraznější je budova renesančního zámku. Jednalo se o vysokou vícepatrovou budovu se sedlovou střechou. V ose budovy je mírně předsunutý a převýšený střední trakt s vysokou valbovou střechou. Uprostřed veduty znázorněna radnice, umístěná na dnešním náměstí T. G. Masaryka. Znázorněna je jako jednopatrová budova s valbovou střechou, s věžičkou uprostřed střechy. Věžička nebyla po požáru v roce 1845 již obnovena. Vedle radnice je zachycena vysoká budova s průjezdem a zvýšeným štítem. K. Rom ji určil jako hostinec na rohu obou náměstí (dnes hostinec u Boháčků). Vzájemná poloha obou budov neodpovídá skutečnosti. Autor kresby zřejmě zkusil jejich polohu, aby mohl zachytit jejich charakteristické rysy. Městské domy jsou zachyceny značně schematicky, jejich poloha vůči dominantním stavbám neodpovídá skutečnosti. Jižně od radnice je zakreslena výrazná budova s valbovou střechou. Tu můžeme ztotožnit s domem č. p. 132 na jižním okraji náměstí T. G. Masaryka. Na variantě veduty z roku 1844 (obr. 6) je podél náměstí TGM zobrazena řada domů v okapové orientaci. Skupina domů, uspořádaných v pravidelné řadě na západním okraji veduty, v popředí zámku, svým charakterem odpovídala domovní zástavbě na náměstí. Znázorněny jsou jednopatrové zděné domy s jednoduchými nebo barokně tvarovanými štíty, krajní dům má mansardovou střechu. Umístění domů naprosto neodpovídá skutečnosti, detaily domů však mohou vycházet ze skutečného stavu. Zadní části parcel jsou ohrazeny dřevěným plotem. Na jižním okraji města je vyobrazena drobná zástavba v poloze „Pastušky“ (dnešní ulice Petra Bezruče) a jižně od ní velký Podměstský rybník. Veduta byla nakreslena pravděpodobně podle terénních náčrtků provedených na místě. Základní situace lokality a výrazné dominanty jsou poměrně věrné, ostatní budovy jsou buď prostorově zkusně zakreslené nebo přímo schematické.

Nejasné jsou zatím nálezy pozdně středověké keramiky v okolí města. Středověká kera-

Obr. 9. Kralovice, dům č. p. 143. Výběr keramických nálezů. Kreslila M. Šmejdová.

Abb. 9. Kralovice, Haus Nr. 143. Auswahl von Keramikfunden. Zeichnung von M. Šmejdová.

mika byla v roce 1957 nalezena na lokalitě „Červená hora“ západně od Kralovic, nedaleko Mariánské Týnice. V této poloze se nacházelo halštatské až laténské mohylové pohřebiště, zkoumané F. X. Francem. V roce 1974 zde E. Strouhal zachytil slovanský objekt se středohradištní keramikou a uhlíky (Doubová 1981, 270; Doubová 1990, 30). T. Manda, ředitel školy v Kralovicích, zde sesbíral několik zlomků kvalitní leštěné keramiky s bohatým radělkovaným dekorem, datovanou do 14. století (obr 9). Druhý soubor pochází z pole severně od Kralovic, z okolí kóty 541 (poloha Šustrák). Nalezena zde byla keramika 15. století a fragment železného artefaktu.

Při stavbě parkoviště v sousedství areálu proboštství v Mariánské Týnici byl odkryt okraj sídliště 13. století (výzkum Národního památkového ústavu v Plzni, E. Kamenická). Význam těchto nálezů, pocházejících z lokalit bez pozdější sídlištní tradice, může být odhalen až dalším zkoumáním.

K tisku doporučil prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Seznam pramenů a literatury

- ANONYM, 1969: Další osud starého zámku v Kralovicích, Listy 3, č. 4.
ANONYM, 1970: Zmizí kus starých Kralovic, Listy 4, č. 1.
ANONYM, 1970b: Drobné zprávy – Aktuality – Informace, Listy 4, č. 4.
BARTOŠKOVÁ, A., 1999: Zánikový horizont budečské akropole (Ke chronologii raně středověké keramiky), AR LI, 726–739.
BOHÁČOVÁ, I., 1997: Keramika raného a vrcholného středověku z prostoru č. p. 39 a 40 ve Vikářské ulici na Pražském hradě, AR IL, 86–102.
BUKAČOVÁ, I. (ed.), 1982: Městská privilegia kralovická. Mariánská Týnice–Kralovice.
BUKAČOVÁ, I., 1983: 800 let Kralovic. Dějiny a současnost města. Kralovice.
BUŠEK, B., 1933: Dopis ředitelství historického muzea v Plzni ze dne 29. srpna 1933. Uložen v místopisné kartotéce oddělení národopisu Západočeského muzea v Plzni.
ČECHURA, J., 1979: Hospodářský vývoj plaského kláštera v době přemyslovské, HG 18, 1979, 233–307.
ČECHURA, M., 2004: Kralovice, č. p. 160 – přípojka kanalizace. Nálezová zpráva čj. 39/2004, uložená v archivu ZČM – OZAV.
– 2004b: Nejstarší středověká zástavba v Manětíně, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie 17, 206–211.
– 2005: Kralovice, dům č. p. 143. Nálezová zpráva čj. 157/2005, uložená v archivu ZČM – OZAV.
DOUBOVÁ, M., 1981: Středohradištní nálezy v okolí Střely, okres Plzeň-sever, Praehistorica VIII – Varia 2, 267–271.
– 1990: Příspěvek k počátkům slovanského osídlení Plzeňska. In: Příspěvky k archeologii západních Čech, Zprávy československé společnosti archeologické. Supplementum 11. Praha.
FAK, J., 1998: Středověký objekt zjištěný ve výkopu před domem č. p. 157 v Kralovicích. Nálezová zpráva čj. 3/1998 uložená v Muzeu a Galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici.
HAUSEROVÁ, M., 1995: Urbanismus. In: Fajt, J. (ed.): Gotika v západních Čechách 1, 138–172. Praha.
– 1995a: Městský obytný dům. In: Fajt, J. (ed.): Gotika v západních Čechách 1, 222–249. Praha.
HRDLIČKA, L., 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje pražského hradu, AR IL, 649–662.
CHARVÁTOVÁ, K., 1995: Dějiny plaského kláštera ve 12. a 13. století. In: 850 let plaského kláštera (1145–1995), 5–17. Mariánská Týnice.
KABÁT, J. N., 1886: Památky kralovické od roku 1764 do roku 1860. Ze zápisů Jana Brejchy, učitele v Kralovicích. Plzeň.
KAMENICKÁ, E., 1987: Kralovice, okr. Plzeň-sever. In: Výzkumy v Čechách 1984–85. Praha.
KAREL, T., 1998: Příspěvek k poznání nejstarší zástavby poddanských městeček. In: Gryspokové a pobělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města, 74–78.
KLÁPŠTĚ, J., 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
KOČKA, V., 1922: Kralovicko za války třicetileté. Kralovice.
– 1930: Dějiny politického okrasu Kralovického I. Kralovice.
MUSIL, F.–PLAČEK, M.–ÚLOVEC, J., 2005: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945. Praha.
NOHEJLOVÁ, E., 1939: Nález grošů v Kralovicích, Numismatický časopis československý 15, 56.
NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E., 1956: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha.
– 1957: Nález v Kralovicích u Plzně, Numismatický sborník 4, 218–221.
– 1957a: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Praha.
NOVÁČEK, K., 1998: K vývoji sídelní struktury Kralovic (1183–1400). In: Gryspokové a pobělohorská

- šlechta. Kralovice a poddanská města, 74–78.
PALACKÝ, F., 1846: Dopisy pánů z Kolowrat, Archiv český 4. Praha.
ROM, K., 1998: Kralovice na Wiehlově mapě z r. 1823, Archivní zpravodaj 1998, č. 1.
ŠIROKÝ, R.–NOVÁČEK, K., 1998: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku, AH 23, 59–71.
TOMKOVÁ, K., 2001: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů, Castrum Pragense 4. Praha.
VAŠMUCIUS, A., 1967: Ověřujeme pravdivost starých kronik, Listy 1, č. 1.
VAŠMUCIUS, J., 1972: Listy 6, č. 1.
ZÁPAL, H., 1921: Mariánská Tejnice u Kralovic. Kralovice.
ZETEK, F. J., 1932: Popis politického okresu kralovického. Kralovice.
ZIKMUND, F., 1971: Jak se hospodařilo, Listy 5, č. 5.

Zusammenfassung

Die Entwicklung der Stadt Kralowitz (Kralovice) gemäß archäologischen Forschungen

Kralowitz wird in den schriftlichen Quellen erstmals im Jahre 1183 als Marktdorf erwähnt, als es von Fürst Friedrich dem Kloster in Plaß (Plasy) geschenkt wurde. Eine Bewirtschaftung des Klosters ohne gleichzeitigen Aufbau von Handelszentren führte zu einer langsamen Entwicklung des Städtchens. Die Stadtrechte erhielt es erst zu der Zeit, als es sich im Pfandbesitz von Florian Griespeck von Griespach befand. Die älteste Besiedelung war um die Kirche und östlich von ihr zerstreut. Eine weitere eigenständige Siedlung befand sich ca. 700 m westlich am nördlich Rand der heutigen Stadt. Belegt sind Keramikfunde, die ins 12. Jahrhundert datiert werden. Die Entwicklung des städtischen Grundrisses stellt sich erst im 14. oder 15. Jahrhundert ein, als auf engen Parzellen eine regelmäßige Struktur der städtischen Häuser entsteht. Die ursprüngliche Bebauung aus Holz wurde zur Zeit, als sich die Stadt im Besitz der Herren von Griespeck befand, durch Hausflur- oder Hallenhäuser aus Stein ersetzt. Der Stadtgrundriß entwickelte sich entlang des Hauptverkehrsweges, der nach einer Vergrößerung als Marktplatz diente. Die gabelartige Verästelung des Weges machte die Entstehung eines zweiten Marktplatzes möglich. Zur gleichen Zeit als die Bebauung am Marktplatz entstand, wurden auch zwei parallele Straßen angelegt, wobei die nördliche von ihnen durch enge Gassen mit dem Hauptmarktplatz verbunden war. Der östliche Stadtrand wurde von der St. Peter und Paul Pfarrkirche beschlossen, am nördlichen Rand wurde von Florian Griespeck ein Renaissance-Schloß errichtet. Die Gestalt der Stadt wurde insbesondere im 18. und 19. Jahrhundert von zahlreichen Bränden stark beeinflusst. Bei dem größten von ihnen brannten die meisten städtischen Häuser einschließlich des Schloßgebäudes nieder. Archäologische Funde wurden nur sehr zufällig in der Stadt gemacht, erst in den letzten Jahren wurde Kralowitz eine systematische Aufmerksamkeit entgegengebracht. Zahlreiche Erkenntnisse brachte besonders die Grabung beim Bau des Hauses Nr. 143. Ein Holzhaus mit Lehmbewurf und einem Keller im vorderen Teil wurde im 14. Jahrhundert durch einen mächtigen Brand vernichtet. Es wurde auf annähernd gleichem Grundriß auf einer Untermauerung aus Stein durch einen Neubau aus Holz ersetzt. In der Neuzeit wurde dem Grundriß der Stadt in ihrem Südteil eine kurze Gasse mit Kleinbauten auf sehr kleinen Parzellen hinzugefügt. Unklarer Herkunft sind Funde aus dem 14. und 15. Jahrhundert in der weiteren Umgebung der Stadt.

Deutsch von Berndt Magar